

Е. В. Овчинников

ДОСЛІДЖЕННЯ ТРИПІЛЬСЬКОГО ШАРУ НА БАГАТОШАРОВІЙ ПАМ'ЯТЦІ ЗЕЛЕНЧЕ III

У статті публікуються трипільські матеріали, отримані під час розкопок 2012 року на багатошаровій пам'ятці біля с. Зеленче Тернопільської області.

Ключові слова: Кукутень-Трипілля, Зеленче, кошилівецька група, домобудівництво, кераміка, пластика, знаряддя.

Багатошарова пам'ятка Зеленче III була введена в науковий обіг ще на початку ХХ століття як поселення трипільської культури Семенів–Зеленче. Відкрита та вперше досліджувалась вона В. Деметрикевичем 1900 року. Тоді було розкопано вісім наземних будівель («площадок»). Залишки об'єктів представлені завалами обпаленої обмазки розмірами близько 10–15 × 4–6 м (Demetrykiewicz 1900). Наступним етапом у вивченні пам'ятки 1947 року стали розкопки, що проводились експедицією Львівського відділу Інституту суспільних наук АН УРСР (тепер Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ) під керівництвом С. А. Судакова. Частково відкриті дві «площадки». Виявлено залишки печі (окоп № 4), яка, на думку С. А. Судакова, була призначена для випалу кераміки. Знайдені розвали посудин, антропоморфна пластика, знаряддя праці (керамічні грузила, крем'яні вироби, зокрема ножі і скребки), кістки тварин (Судаков 1947, 1952). Матеріали зберігаються в Краківському археологічному та Львівському історичному музеях.

У 2012 році було проведено охоронні дослідження на пам'ятці Зеленче III. Роботи проводились експедицією Охоронної археологічної служби України «Подільська археологія» (м. Тернопіль) спільно з Тернопільською обласною інспекцією охорони пам'яток історії та культури. В розкопі площею 192 м² виявлено та частково досліджено три наземні будівлі («площадки») трипільського часу (рис. 1). Крім цього вперше було відкрито і досліджено об'єкти і матеріали доби пізньої бронзи – раннього залізного віку та могильник давньоруського періоду XII–XIII ст. (Pcişin 2013).

Пам'ятка розташована між сучасними селами Зеленче і Підгора, на невеликому підвищенні над селом Семенів Тербовлянського р-ну Тернопільської обл., при злитті р. Гнизни з р. Серет. Поселення – його південно-західна ділянка – частково розміщене на полі біля колишнього громадського пасовиська (уроч. Грушівка), яке зараз потрапило під відведення в приватну власність з подальшим будівництвом житлових і господарських будівель. Інша частина – північно-східна – знаходиться під лісом. Загальна площа пам'ятки складає близько 15 га.

Розкопана 2012 року земельна ділянка займає периферійну південну частину поселення. Розкопи та пошукові траншеї були закладені відповідно меж ділянки, що відводилась під забудову, та розбиті за сіткою квадратів зі сторонами 2×2 м. Вибірання землі йшло пошарово із товщиною шарів 0,2 м. Для вивчення решток трипільських наземних будівель («площадки») застосовано кілька розчисток з метою виявити: перша – загальний стан об'єкту, друга – нашарування «платформи», яка складає основний масив будівельних решток, і є зазвичай обмазкою дерев'яно-глинобитного настилу-перекриття, третя – об'єкти, що знаходяться під «платформою». Після детального вивчення всіх елементів будівлі, ґрунт прокопувався ще на глибину 0,25–0,30 м з метою виявлення ям, підсіпок ґрунту та окремих знахідок, що могли потрапити нижче давньої поверхні. Задля фіксації об'єктів та знахідок відносно глибини їх залягання була вибрана точка реперу на рівні сучасної поверхні у східному куті розкопі. Від реперної точки за допомогою нівеліру вираховувалися глибини залягання об'єктів та знахідок. Фіксування відбувалося шляхом креслень та фотографування.

Орієнтування трипільських будівель на ділянці, що досліджувалася, проходило по лінії схід-захід з невеликим відхиленням у напрямку північний схід-південний захід. В загальному плані розташування об'єктів відносно топографічних умов пам'ятки дає можливість припустити, що «площадки» входять в єдину лінію будівель, яка оперізувала поселення по колу.

Одна з будівель – «площадка» № 2 – була розкопана на значній площі (більше $\frac{1}{2}$ від початкових розмірів). Сусідні дві будівлі розкопані частково, досліджені лише їх фрагменти, що потрапили в межі розкопу. Глибина залягання об'єктів від 0,5–0,6 до 0,8–1,1 м, що забезпечило їх добру збереженість. В незначній мірі «площадки» були зруйновані похованнями давньоруського могильника.

Відстань між «площадками» №№ 1 і 2 становить близько 4 м, між №№ 2 і 3 – 1 м. Між «площадками» №№ 1 і 2 виявлено також видовжений масив слабо випаленої обмазки, який імовірно є фрагментом однієї з будівель, або прибудовою, що розташовувалась між об'єктами. Тобто, можна припустити, що забудова в межах однієї вулиці була щільною, будинки розташовувались впритул один до одного.

«Площадка» № 1 розташована в південному куті розкопу. Розкопано лише її фрагмент площею $4,7 \times 4,3 \times 2,0$ м та продовження об'єкту у профілі ще на 2,4 м. Потужність шару коливалась від 0,2 до 0,6 м.

Будівельні матеріали представлені фрагментами глинистих розчинів – обмазкою дерев'яного каркасу споруди, які були обпалені при різних температурах до різних відтінків помаранчевого кольору. Склад глинистої маси – озалізнена «червонопалена» глина, іноді із природною домішкою глин більш світлих відтінків, піску. В якості підмазок зовнішньої поверхні використовувались розчини із незначною домішкою полові. Колір таких підмазок (жовтий, сіро-палевий) відрізнявся від основної маси (помаранчевої).

Маємо фрагменти «плиток» добре випалених, розміри від дрібних до найбільших 26×15 см. Вони лежали під різними кутами, деякі майже «на ребрі».

Також присутня слабообпалена обмазка («валькова?»), яка залягає масивами площею до $2,8 \times 1,3$ м, потужність шару до 0,4 м. За складом вона не відрізняється від розчинів, що використані для «плитчастого» шару, але крихка. Являє собою суцільну шарувату масу, яка наче опливла горизонтальними шарами. Колір від помаранчевого до жовто-сірого, ближче до низу може змінюватися до сірого попелястого.

Виявлено кілька масивних фрагментів («вальки») із вирівняною (верхньою) стороною і відбитками деревини з іншого боку (нижнього). Такі фрагменти знаходились зверху, всередині масиву слабовипаленої обмазки, а також в самому низу нашарувань будівельних решток. Положення «вальків» різне – як первісне донизу відбитками, так і перегорнутому вигляді або під різними кутами.

Під скупченнями обпаленої обмазки виявлено подекуди прошарок, обпалений без доступу кисню до темно-сірого і чорного кольору. Товщина прошарку від 1,0 до 10 см.

Найнижчим є шар білувато-сірого глинистого ґрунту, необпалений, але такий, що відрізняється за кольором від сіро-жовтого материка. Потужність цього шару від 0,6 до 20 см. Очевидно, що в такий спосіб була ущільнена долівка нижнього приміщення будівлі.

Виявлені камені без слідів оброблення, окремі фрагменти кераміки, грузило керамічне, поодинокі кістки.

«Площадка» № 2 потрапила в зону дослідження найбільшою мірою. Площа завалів обпалених будівельних залишків складала 12 м по найдовшій вісі і 7–8 м завширшки. Форма в плані видовжена, підпрямокутна. Потужність шару коливалась від 0,20 до 0,55 м.

Обмазка представлена «плитками» верхнього шару «платформи», «вальками» із відбитками деревини та спеченими масивами крихкої обмазки. Фрагменти обмазки лежать хаотично, часто під різними кутами, в перегорнутому вигляді тощо. Переважна їх більшість відноситься до обмазки горищного (міжповерхового?) пе-

рекриття, нанесеної, як свідчать відбитки з нижнього боку «вальків», на настил з щільно покладеної колоїти деревини та жердин.

Після зняття верхніх нашарувань, уламки яких лежали у хаотичному стані, було розчищено нижній шар «вальків», який під час руйнування споруди зберіг первісне положення відносно загальної конструкції. Вдалося зафіксувати напрямок укладення деревини-основи «платформи» — впоперек повздовжньої вісі будівлі. Тобто, «вальки» нижнього шару «платформи» вкладалися на настил з колоїти плах та жердин, що опиралися кінцями на повздовжні стіни.

У центральній частині об'єкту, ближче до південного кінця, виявлена вимостка з глинистого розчину, яка була намазана на підлогу. Зберігся лише фрагмент площею 40×35 см. Утворена одним шаром глинистого розчину, що розтріскався на дрібні плити.

Ближче до південної повздовжньої стіни будинку виявлено скупчення з плоских каменів (граніт), які рівномірно розподілялися у площині (вогнище? вимостка?). Стан каменів (крихкі) свідчить про перебування під дією високих температур (внаслідок пожежі?).

Каміні, в т.ч. великі (до 50×35 см) зустрічались і в інших ділянках будівлі.

Виявлено кераміку, серед якої кілька розвалів посудин та два археологічно цілих кубки, комплекти грузил керамічних, кістки.

Як і на «площадці» № 1 під завалами обпаленої обмазки подекуди виявлено прошарок, обпалений до темно-сірого і чорного кольорів. Товщина прошарку від 1,0 до 10 см.

Найнижчим є шар білувато-сірого глинистого ґрунту, необпалений, але такий, що відрізняється за кольором від сіро-жовтого материка. Шар крихкий, без утворення якихось певних конструкцій, товщиною приблизно від 0,6 до 16 см. Очевидно, що це шар, який утворював долівку нижнього приміщення будівлі.

За межами будівлі впритул до її південно-західного кута зафіксовані скупчення кераміки, кісток, кілька фрагментів кременю. А вздовж її південної стіни розташовано масив слабо випаленої обмазки.

«Площадка» № 3 розташована ближче до північного кута розкопу. Досліджено лише фрагмент будівлі розмірами 5 м по повздовжній вісі і 4 м по ширині споруди. Потужність завалів обмазки складає 0,2–0,4 м.

Рештки будівельних матеріалів аналогічні описаним вище для «площадок» № 1 і 2, фрагменти обмазки лежать у хаотичному стані. Як і на «площадках» № 1 і 2 нижче скупчень обмазки зафіксовані ділянки із прошарками темно-сірого і чорного кольорів, товщиною 2,0–4,0 см. Шар білувато-сірого глинистого ґрунту тут не був виявлений.

Матеріали, що знайдені на об'єкті: кераміка, кремень, камінь, кістки.

За межами «площадки» № 3 на відстані 2,4 м на захід виявлена нижня плита зернотерки. Скупчення з трьох каменів зафіксовано на відстані 1,5 м на південний захід від південно-західного кута будівлі.

Колекція знахідок трипільського часу велика за кількістю та різноманітна за категоріями матеріалів. Найбільша за кількістю категорія знахідок (1775 фр.) — це фрагменти керамічного посуду, що розподіляється на «столовий» розписний та «кухонний».

«*Столовий*» посуд переважає за кількістю. Він виготовлений з добре віддуленої озалізненої глини, яка після випалу набувала різних відтінків помаранчевого кольору. Спіснювачем є природна домішка пилоподібного піску. Особливістю гончарних мас, де використовуються ці сорти глин, є відсутність спеціально внесених домішок-спіснювачів, оскільки глини цього типу вже самі по собі вміщували деякий відсоток алевритової домішки (Сайко 1984, с. 142–143). Останньою є переважно дуже дрібний пилоподібний пісок з розмірами 0,3–0,1 мм і менше, у сполученні з окремими більш крупними піщинками. Домішками, що не впливають на технологію виготовлення, можна вважати окремі поодинокі зерна злаків, крихти ша-

моту, кровавика (гематиту), шматочки вапняку. Розміри останнього різні – від 1,0×0,5 см до дуже маленьких крихт.

Поверхня сформованих посудин проходила спеціальну поетапну обробку, до якої входили ангобування, нанесення орнаменту, лошіння. Зовнішня поверхня посудин, а у мисок і внутрішня, добре заглажена і вкрита тонким шаром ангобу-обмазки червонувато-помаранчевих або білуватих відтінків. Ангобована поверхня прикрашалася розписом, а потім лощилася. Розпис виконувався переважно темно-брунатною фарбою. Іноді малюнок доповнювався елементами, виконаними червоною фарбою, іноді по білувату тлу-ангобу.

Випалювалася розписна кераміка завжди в окислювальному середовищі, здебільшого рівномірно і при високій температурі (700–900°C). Якість виробів висока, кераміка міцна, легка, черепок «дзвінкий».

Охарактеризуємо форми посуду та орнаментальні схеми, які зустрічаються на посудинах. Миски зрізано-конічної, напівсферичної форми та такі, що поєднують у собі риси обох форм, а також миски з S-подібним профілем, прикрашалися ззовні фризом з фестонів, що йшов під вінцями, та всередині вісімкоподібною схемою (рис. 2, 3). Посудини сфероконічні вузькогорлі та широкогорлі, великі, товстостінні, прикрашалися спрощено-лінійною схемою у вигляді X-, Y-подібних фігур, утворених з вузьких смуг, що компоувалися з тонких паралельних ліній (рис. 4), а також схемою «тангентенкрайсбанд». Кубки біконічні видовжені або тюльпано-подібної форми прикрашені метопами та спрощено-лінійними схемами (рис. 5). Горщики прикрашалися спрощено-лінійними схемами у вигляді косих або S-подібних відрізків смуг з тонких паралельних ліній (рис. 6). Кратери прикрашалися аналогічно горщикам. Орнаментальні фризи часто доповнювалися дрібними трикутниками, зігзагом, косою сіткою, що надає орнаментам характерного «кошиловецького» вигляду. Зустрінуті також, ймовірно, шоломоподібні покришки, розпис на яких не зберігся.

«Кухонний» посуд виготовлявся із озалізненої глини з домішкою товченого вапняку, черепашки річкових моллюсків, піску. Поверхня виробів заглажена, іноді досить недбало. За формою виділяються горщики і миски. Прикрашався «кухонний» посуд дуже стримано – ряди насічок або округлих відтисків, що йшли по краю вінців та під шийкою або по плічкам. Горщики іноді оздоблювалися ручками, що кріпилися в районі вінців та шийки, а також округлими виступами, які розташовувалися над плічками (рис. 7).

Серед виробів з кераміки крім посуду були знайдені дві зооморфні фігурки, чотири пряслиця та тридцять сім тягарців від ткацьких верстатів різних за формою – сплющеної округлої або конусоподібної форм.

Кременеві вироби представлені відходами виробництва (нуклеуси (10 екз.), ядро обпалене (1 екз.)) та знаряддями – пластини (3 екз.), відбійник (1 екз.). З інших порід каменю виготовлялися сокири (4 екз.), молоти (1 екз.), розтирачки (2 екз.), нижні плити зернотерок (3 екз.).

Питання про датування пам'ятки остаточно не вирішене. Ще Ф. Деметрікевич цілком слушно пов'язав кераміку з Зеленче з відповідними матеріалами з печери Вертеба. О. Кандиба обґрунтовано розглядав поселення в рамках кошиловецької фази ступеня В (Кандиба 1939, с. 3). Тобто, на сьогодні пам'ятка мала б бути віднесеної до кошиловецької групи і датуватися рубежем етапів С I / С II (за періодизацією Т. С. Пассек). Проте, порівняно нещодавні роботи по групуванню пізньотрипільських пам'яток, проведені С. М. Рижовим (2007) і Т. М. Ткачуком (1998, 2001–2002, 2002, Ткачук 2005), знову змушують повернутися до проблеми датування поселення Зеленче III.

Порівняльне дослідження матеріалів з пізніх Шипинців і кошиловецьких керамічних комплексів показали, що вони значно відрізняються. Про їх різночасності говорять і стратиграфічні спостереження на окремих пам'ятках Подністров'я, а також радіовуглецеві датування з печери Вертеба. Здавалося б, пише Т. М. Ткачук, шари деяких поселень, наприклад таких як Семенів-Зеленче і Блищанка, можуть

бути двофазними, оскільки в них представлені як кошилівецькі, так і пізньошипинецькі матеріали. Не можна виключати і те, що цілі посудини пізньошипинецького типу могли бути повторно використані на кошилівецьких поселеннях (Ткачук 2005, р. 93). І якщо С. М. Рижов пропонує розглядати весь комплекс з Зеленче в межах шипинецької групи (Рижов 2007, с. 470), то, на думку Т. М. Ткачука більш ймовірним є збереження в морфології кошилівецьких посудин деяких архаїчних рис, що мають коріння в шипинецьких керамічних комплексах. Для кераміки з ряду кошилівецьких поселень, зокрема Зеленче, це є регіональною особливістю (Ткачук 2005, р. 110). У свою чергу, зустрінуті на столовому посуді із Зеленче характерні прямолінійні розписи (орнамент «паркетного типу»), в яких відображене повне розпадання традиційної спіралі, притаманні виключно пам'яткам гординештської групи. Останні ілюструють найпізніший етап існування Кукутень-Трипілля у Верхньому Подністрів'ї (Дергачев 1980, с. 121–123, 198). Відзначаючи цей момент в ряду інших, Т. М. Ткачук припускає більш тривале існування кошилівецьких пам'яток та їх синхронізацію з бринзенською групою. У середовищі носіїв кошилівецької групи і зароджувалися декоративні мотиви, які згодом стали типовими для найпізніших гординештських комплексів (Ткачук 2005, р. 110). Досить докладно аналогічні процеси були простежені нами в ще одному периферійному регіоні – Канівському Подніпрів'ї. На посуді з різночасових поселень канівської локальної групи зафіксовано прагнення зберегти в керамічних виробках архаїчні риси. Це відбувалося на тлі появи нових орнаментальних схем і деталей декору (Овчинников 2014, с. 141–152). Очевидно, подібні процеси були спільними для периферійних груп трипільського населення.

ЛІТЕРАТУРА

- Дергачев, В. А. 1980. *Памятники позднего Триполья: Опыт систематизации*. Кишинев: Штиинца.
- Кандиба, О. 1939. Старша мальована кераміка в Галичині. *Український науковий інститут в Америці*. Сент-Пол–Прага, с. 129–155.
- Овчинников, Е. В. 2014. *Трипільська культура Канівського Подніпрів'я (етапи ВІІ – СІ)*. Київ.
- Рижов, С. М. 2007. Сучасний стан вивчення культурно-історичної спільності Кукутень-Трипілля на території України. *О. Ольжич. Археологія*. – Київ: Видавництво імені Олени Теліги, с. 437–477.
- Сайко, Э. В. 1984. Техническая организация керамического производства раннеземледельческих культур. *Studia Praehistorica*, 7, с. 131–152.
- Судаков, С. А. 1947. Экспедиция в с. Семеново-Зеленче Тернопольской области 1947 г. *Научный архив Института археологии НАНУ*. Ф. е. № 1947/33.
- Судаков, С. А. 1952. Поселення трипільської культури біля с. Семенів-Зеленче [Терноп. обл.]. *Археологічні пам'ятки УРСР*. 4, с. 104–131.
- Ткачук, Т. М. 1998. Походження та відносна хронологія кошилівецької групи. *Трипільське поселення Кошилівці-Обоз*: Наук. матеріали Міжнар. археологічної конф. Заліщики (1998 р.), Заліщики, с. 15–17.
- Ткачук, Т. М. 2001–2002. Кінець етапу С І і початок С ІІ трипольської культури Верхнього Подністрів'я (на матеріалах поселення Більшивци). *Stratum plus*, 2, с. 196–217.
- Ткачук, Т. М. 2002. Фази розвитку і відносна хронологія шипинецької групи археологічних пам'яток. *Записки наукового товариства ім. Т. Шевченка*. 244, с. 89–114.
- Demetrykiewicz, W. 1900. Poszukiwania archeologiczne w powiecie Trembowolskim w Galicyi wschodniej. *Materyały Antropologiczno-Archeologiczne i Etnograficzne*, 4.
- Icişin, V. 2013. Vestigii din epoca bronzului târziu – Hallstattul timpuriu din aşezarea de lângă s. Zelence, reg. Ternopol (în baza materialului din săpăturile de salvare din anul 2012). *Probleme actuale ale arheologiei, etnologiei și studiului artelor. Conferința științifică cu participare internațională (2013)*. Chişinău, с. 19–20.
- Tkachuk, T. 2005. Chronological Phases of the Koshylivtsy Group of the Tripolye Culture. *Sprawozdania Archeologiczne*, 57, с. 83–130.

REFERENCES

- Dergachev, V. A. 1980. *Pamyatniki pozdnego Tripolia: Opyt sistematzatsii*. Kishinev: Shtiintsa.
- Kandyba, O. 1939. Starsha malovana keramika v Halychyni. *Ukrainskyi naukovyi instytut v Amerytsi*. Sent-Pol–Praha, s. 129–155.
- Ovchynnykov, E. V. 2014. *Trypil's'ka kul'tura Kanivs'koho Podniprov'ia (etapy ВІІ – СІ)*. Kyiv.

Ryzhov, S. M. 2007. Suchasny stan vyvchennya kul'turno-istorychnoyi spil'nosti Kukuten'-Trypillya na terytoriyi Ukrayiny. *O. Ol'zhych. Arkheolohiya*. – Kyiv: Vydavnytstvo imeni Oleny Telihy, s. 437–477.

Sayko, E. V. 1984. Tekhnicheskaya organizatsiya keramicheskogo proizvodstva rannezemle-
delcheskikh kultur. *Studia Praehistorica*, 7, s. 131–152.

Sudakov, S. A. 1947. Ekspeditsiya v s. Semenovo-Zelenche Ternopolskoy oblasti 1947 g. *Naukovyy arkhiv Instytutu arkheolohiyi NANU*. F. e. № 1947/33.

Sudakov, S. A. 1952. Poselennya trypil's'koyi kul'tury bilya s. Semeniv-Zelenche [Ternop. obl.]. *Arkheolohichni pam'yatky URSSR*, 4, s. 104–131.

Tkachuk, T. M. 1998. Pokhodzhennya ta vidnosna khronolohiya koshylovets'koyi hrupy. *Trypil's'ke poselennya Koshylivtsi-Oboz: Nauk. materialy Mizhnar. arkheolohichnoyi konf. Zalishchyky (1998 r.)*, Zalishchyky, s. 15–17.

Tkachuk, T. M. 2001–2002. Konets etapa S I i nachalo S II tripolskoy kultury Verkhneho Podnestrovia (na materialakh poseleniya Bilshivtsi). *Stratum plus*, 2, s. 196–217.

Tkachuk, T. M. 2002. Fazy rozvytku i vidnosna khronolohiya shypynets'koyi hrupy arkheolohichnykh pam'yatok. *Zapysky naukovoho tovarystva im. T. Shevchenka*, 244, s. 89–114.

Demetrykiewicz, W. 1900. Poszukiwania archeologiczne w powiecie Trembowolskim w Galicyi wschodniej. *Materyaly Antropologiczno-Archeologiczne i Etnograficzne*, 4.

Ilcişin, V. 2013. Vestigii din epoca bronzului târziu – Hallstattul timpuriu din aşezarea de lângă s. Zelenche, reg. Ternopol (în baza materialului din săpăturile de salvare din anul 2012). *Probleme actuale ale arheologiei, etnologiei și studiului artelor. Conferința științifică cu participare internațională (2013)*. Chișinău, c. 19–20

Tkachuk, T. 2005. Chronological Phases of the Koshylivtsy Group of the Tripolye Culture. *Sprawozdania Archeologiczne*, 57, c. 83–130.

E. V. Ovchinnikov

STUDY TRYPILLIAN LAYER ON A MULTILAYER SITE ZELENCHÉ III

The multilayer site of Zelenche III has been known since the beginning of the 20th century as a settlement of Trypillya culture. The monument was discovered and first excavated by V. Demetrikevich (1900). In 1947, the excavations were carried out by S. A. Sudakov. In 2012, the research was carried out by the expedition of the OSAU “Podolsk Archeology” (chief B.S. Strozen) together with the Ternopil Region Inspectorate for the Protection of Monuments of History and Culture. In the southern part of the monument, three sites from the line of buildings, which encircled the settlements in a circle, were examined. The building is dense, houses are located at a distance of 1-3 m. The objects of the Late Bronze-Early Iron Age and the Old Russian burial ground were also first discovered and investigated.

Building No. 2 excavated more than 1/2 area. The area of obstruction of the plaster was 12 × 7-8 m. The plan view is rectangular. Two flat areas were discovered – one made of clay, the other made of flat stones (granite). Under the rubble of the burned coating there is a layer of 1-10 cm of dark gray and black colors. Below, the floor of the lower tier of a building made of unfired whitish-gray clay with a thickness of 6-20 cm was found. Buildings Nos. 1, 3 were studied in a small area.

The finds are represented by molded clay ceramics. Dining utensils (bowls, spherical, cups, pots, craters, helmet-shaped covers) are painted with dark brown and red colors. Ornaments are complemented by small triangles, zigzag, oblique mesh. Clay kitchen utensils with an admixture of crushed limestone, shells, sand are represented by pots, decorated with notches or pits, and bowls are also found. There are ceramic zoomorphic figures, a spindle, weaving looms, stone products, including flint.

The problem of site dating, assigned to the Koshylivtsi group (Kandyba) of the boundary of the stages C 1 / C 2 (according to the periodization of T. Passek), is the presence of features from the Shipintsi group (Ryzhov). Likely is the longer existence of the Koshylivtsi monuments and their synchronization with the Brinseny group (Tkachuk). The materials discovered in 2012 have typical «Koshylivtsi» features, but there are also murals inherent in the late Tripoli monuments in the Upper Dniester.

Keywords: Kukuten-Trypillya, Zelenche, Koshylivka group, house-building, ceramics, tools.

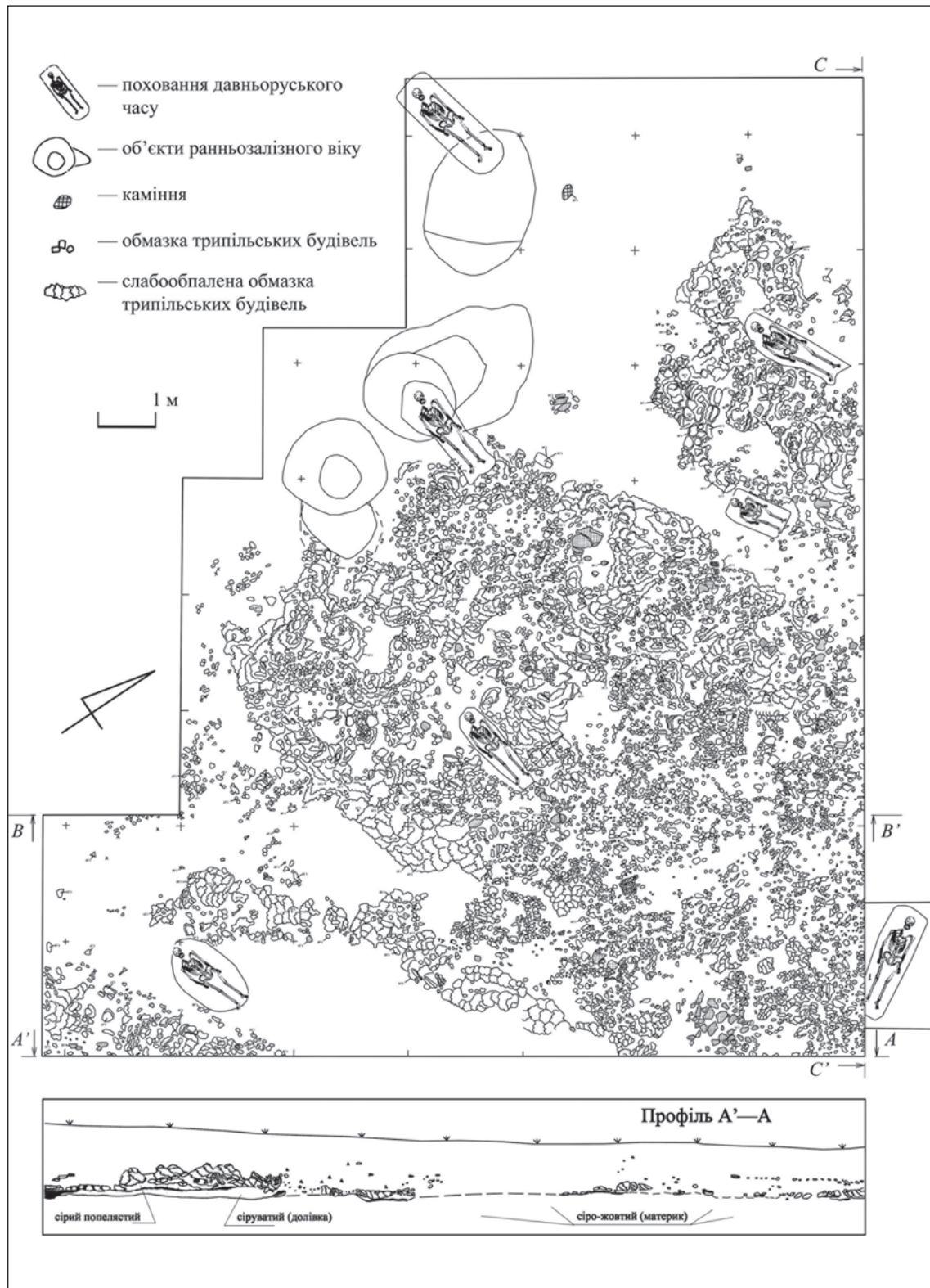

Рис. 1. Зеленче III, розкопки 2012 р., план, профіль

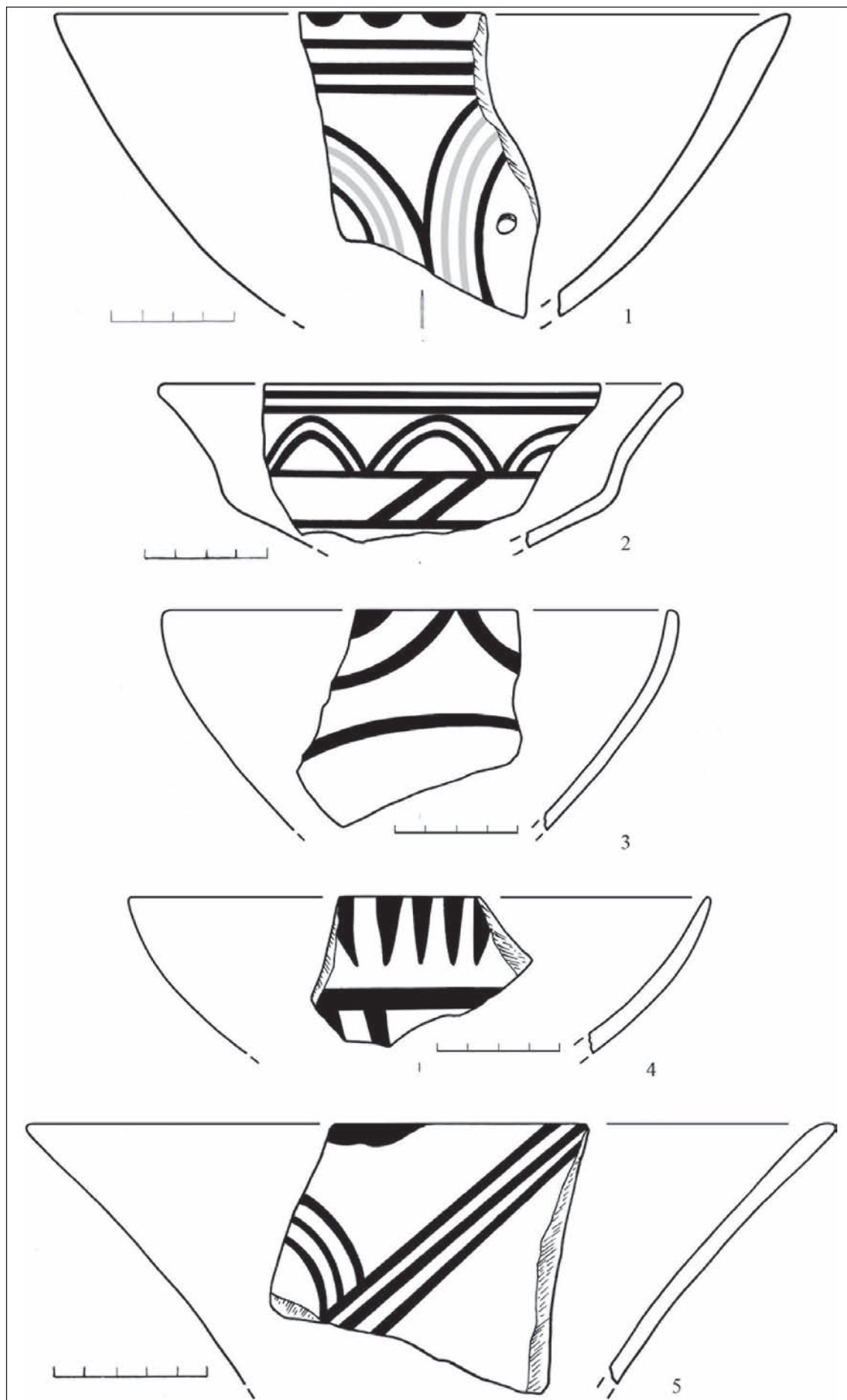

Рис. 2. Зеленче III, розкопки 2012 р., кераміка столова, миски

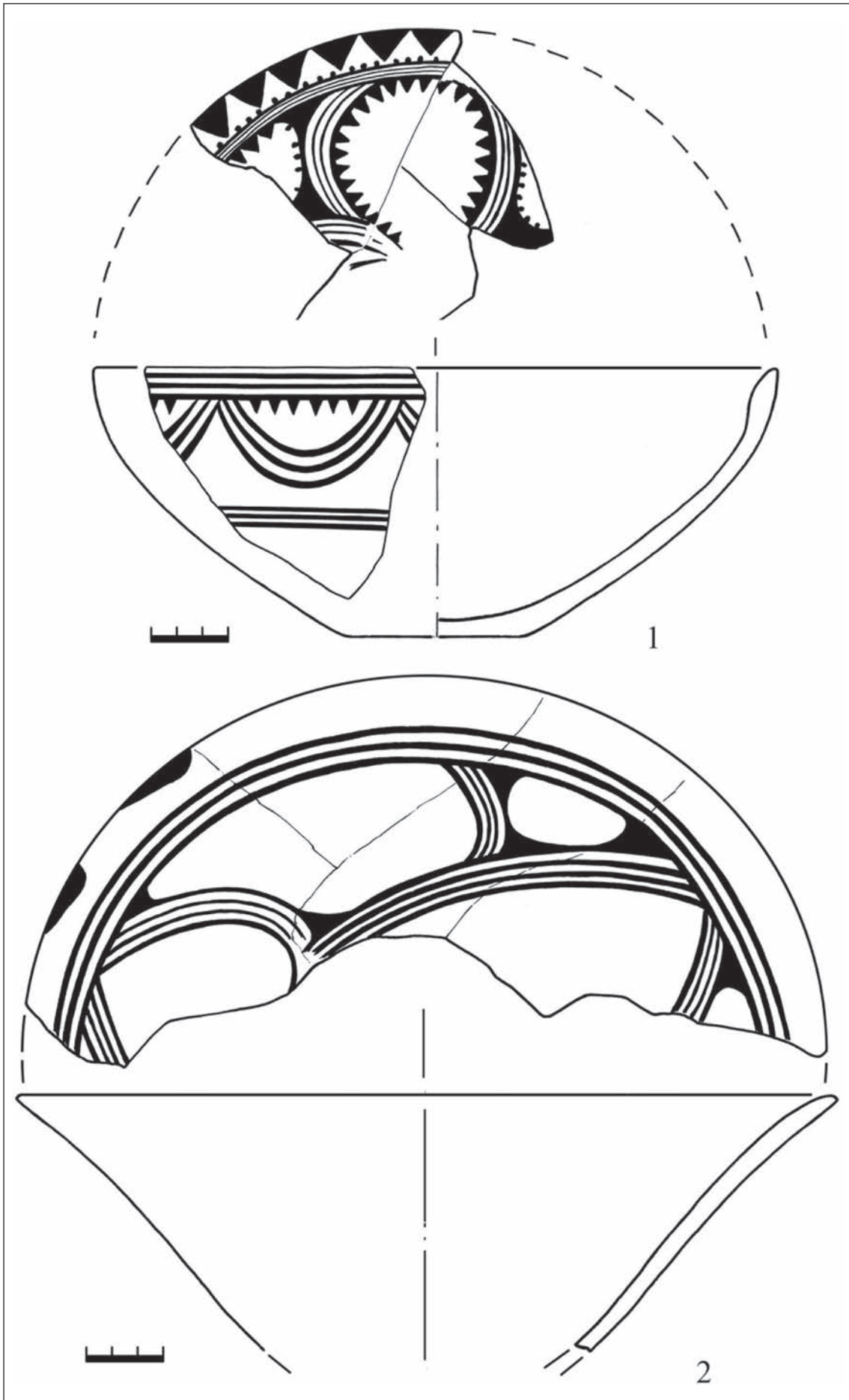

Рис. 3. Зеленче III, розкопки 2012 р., кераміка столова, миски

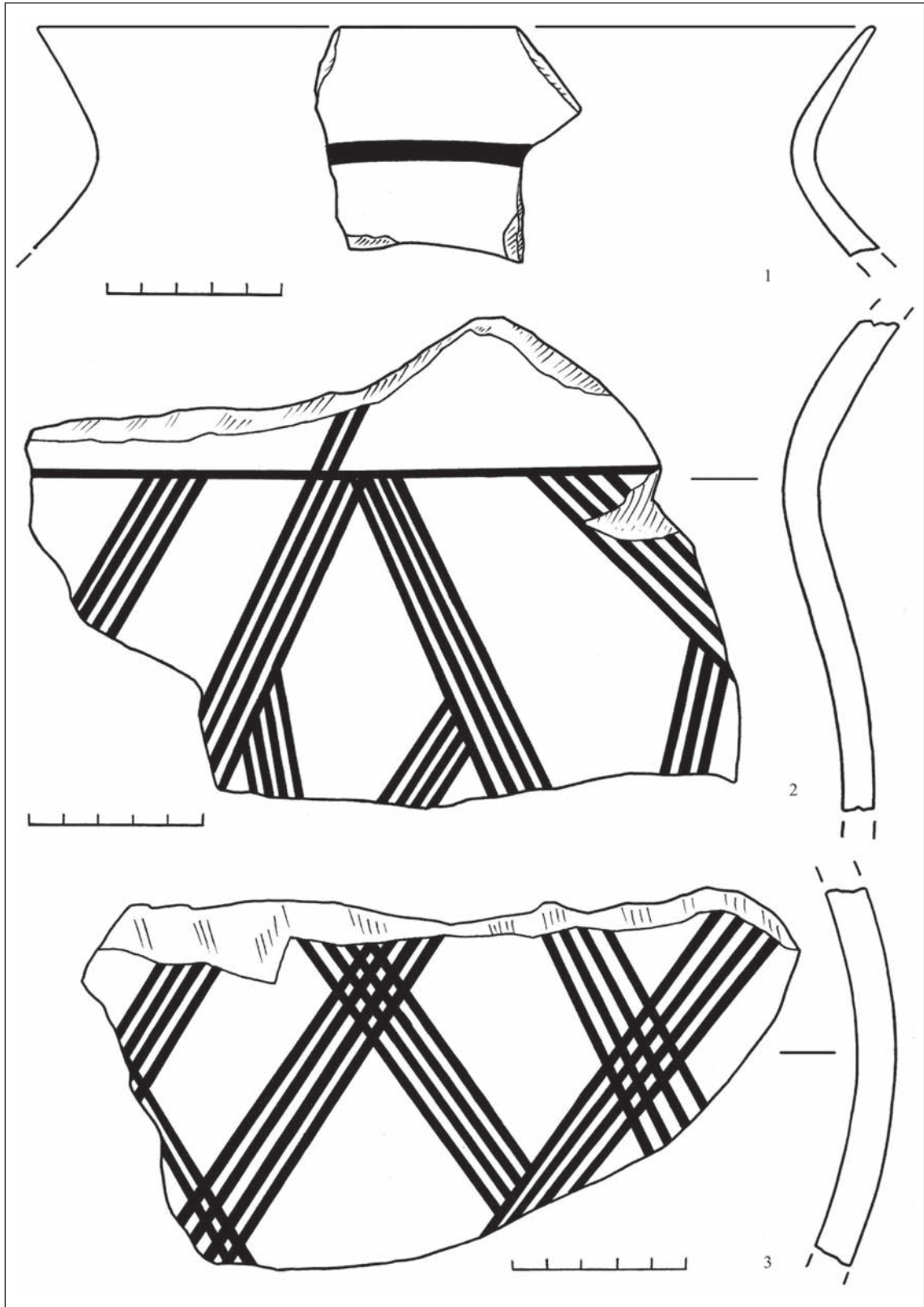

Рис. 4. Зеленче III, розкопки 2012 р., кераміка столова, сфероконачні посудини

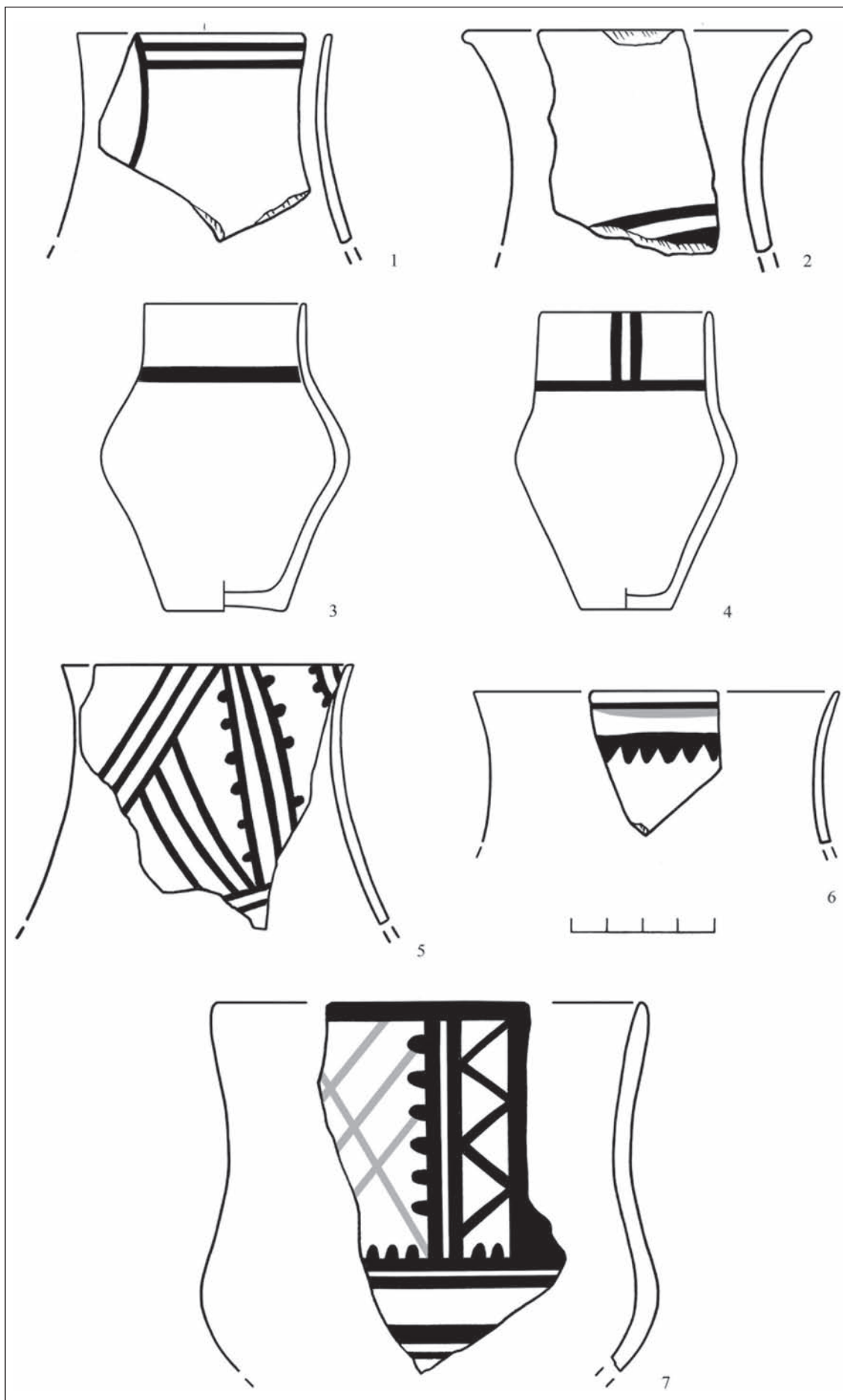

Рис. 5. Зеленче III, розкопки 2012 р., кераміка столова, кубки

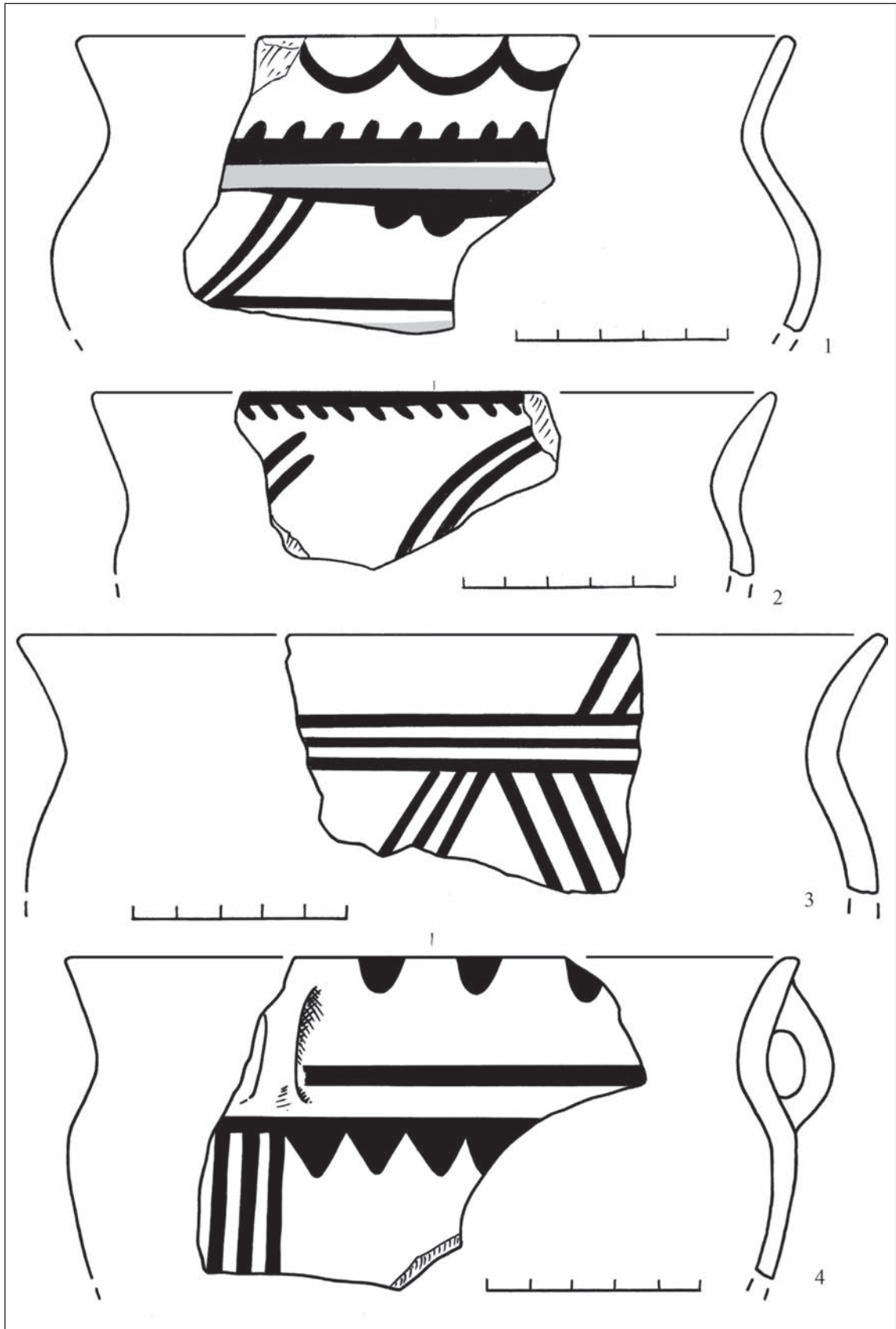

Рис. 6. Зеленче III, розкопки 2012 р., кераміка столова, горщики

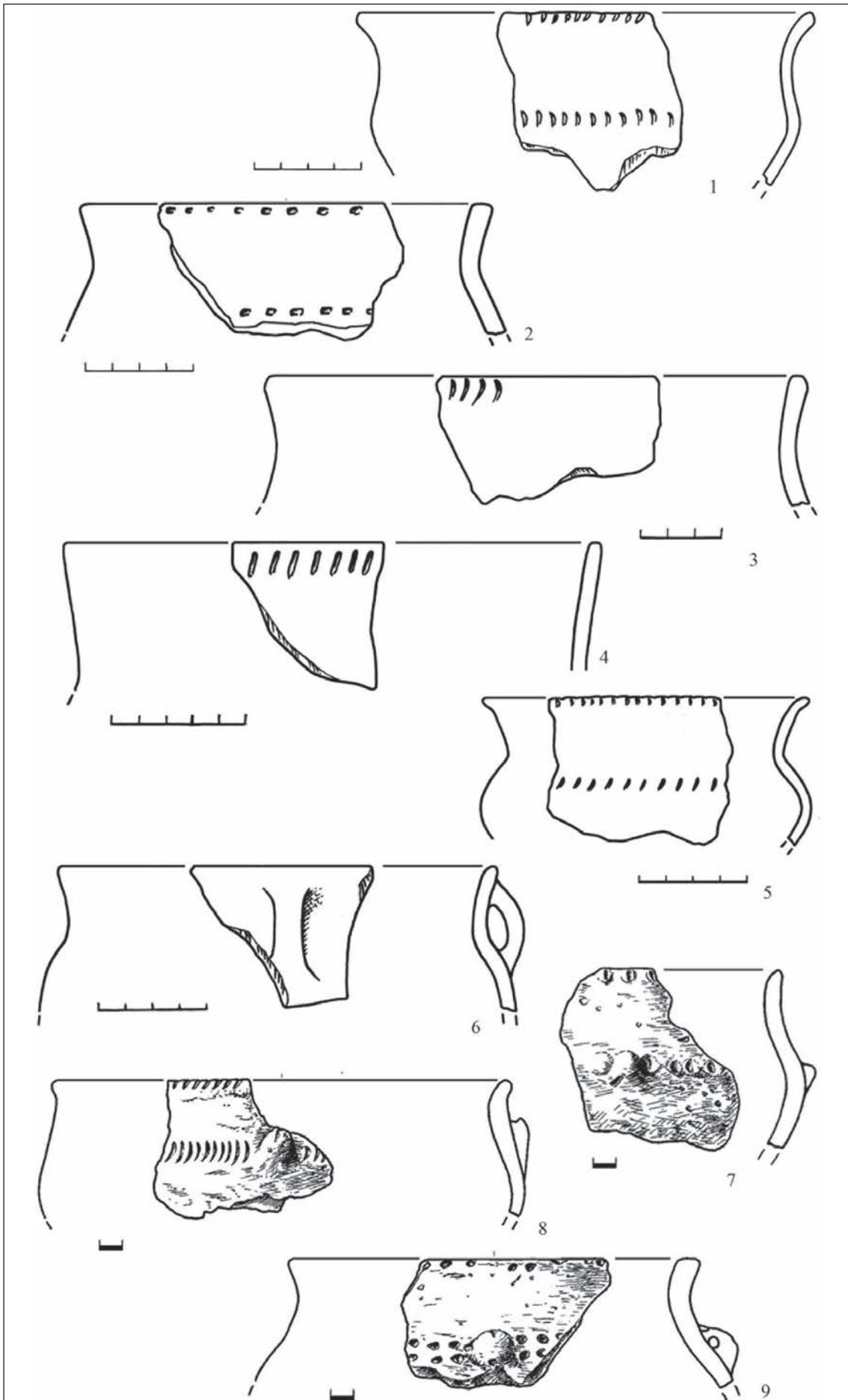

Рис. 7. Зеленче III, розкопки 2012 р., кераміка кухонна

